

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Геолого-географічний факультет
Кафедра географії України, ґрунтознавства і земельного кадастру

Дипломна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»
на тему: **«Екологічна освіта та виховання в закладах загальної
середньої освіти в Україні»**
«Environmental education and upbringing in general secondary education
institutions in Ukraine»

Виконала: студентка денної форми навчання
спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія)
Степаненко Діана Сергіївна

Керівник: канд. геогр. наук, завідувач кафедри
географії України, ґрунтознавства і земельного
кадастру Буяновський А. О. _____

Рецензент: к. геогр. н., доц. П'яткова А.В.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ 10 від 01.06. 2021 р.

Захищено на засіданні ЕК №
протокол № _____ від _____ 2021 р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Завідувач кафедри

(підпис)

Буяновський А.О.

Голова ЕК

(підпис)

Адобовська М. В.

Одеса –2021 рік

ЗМІСТ

стор.

ВСТУП.....	3
1 ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ В УКРАЇНІ.....	5
1. 1 Суть і визначання екологічної освіти в школі	5
1. 2 Історія розвитку екологічної освіти та виховання у школі.....	9
2 СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	18
3 АНАЛІЗ ШКІЛЬНОЇ ПРОГРАМИ НА АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	23
3. 1 Екологічне виховання та освіта в навчальній програмі закладах середньої освіти в Україні.....	23
3. 2 Аналіз програми предмету географії на екологічну освіту та виховання.....	27
4 ПЕРСПЕКТИВИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	36
ВИСНОВКИ.....	48
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією з найактуальніших проблем сучасності є взаємодія людини з природою. Важливим аспектом у розв'язання проблеми збереження природних ресурсів є освіта людей в області навколишнього середовища, екологічне виховання всього населення, а особливо покоління що підростає. Екологічна проблема виростає в проблему перетворення стихійного впливу людей на природу, у свідомо, цілеспрямовано, планомірно розвивальну взаємодію з нею. Така взаємодія може бути здійснена при наявності в кожній людині достатнього рівня екологічної культури, екологічної свідомості, формування яких починається з раннього дитинства і продовжується все життя.

Сучасна молодь вступає в епоху не лише бурхливого розвитку науки та техніки, але й негативних наслідків науково-технічної революції та демографічного вибуху. Дедалі більше забруднення атмосфери, гідросфери та літосфери, накопичення величезних об'ємів відходів людської діяльності при одночасному виснаженні майже всіх видів природних ресурсів призвели до розвитку екологічної кризи. Людству потрібна нова філософія життя, висока екологічна культура і свідомість. Сьогодні в усіх розвинених країнах світу екологічна культура стає невіддільною частиною функціональної грамотності населення.

Головними складовими системи екологічної освіти та виховання мають бути її формальна й неформальна частини, форми й методи яких різні, а мета одна: різнобічна підготовка громадян, здатних визначати, розуміти й оптимально вирішувати екологічні та соціально-економічні проблеми регіонів проживання на основі наукових знань процесів розвитку біосфери, здорового глузду, загальнолюдських досвіду й цінностей. Базою для здійснення заходів щодо вирішення цієї важливої й складної державної проблеми повинна стати Концепція екологічної освіти в Україні.

Мета роботи - проаналізувати історію становлення, сучасний стан та перспективу розвитку екологічної освіти та виховання в закладах загальної середньої освіти в Україні.

Мета роботи досягалась через вирішення поставлених **завдань**:

1. Розглянути історію екологічної освіти та виховання в закладах загальної середньої освіти в Україні;
2. Схарактеризувати сучасний стан освіти екологічної освіти та виховання в закладах загальної середньої освіти в Україні;
3. Наведення рекомендацій щодо посилення екологічної освіти та виховання в закладах загальної середньої освіти в Україні.

Об'єкт дослідження: екологічна освіта та виховання у навчальному процесі підготовки школярів у закладах загальної середньої освіти в Україні.

Предмет дослідження: історія становлення, сучасні проблеми та перспективи розвитку екологічної освіти та виховання в закладах загальної середньої освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на недостатню увагу суспільства до виховання екологічної свідомості у закладах загальної середньої освіти в Україні.

Робота складається з 4 розділів. Зміст роботи розкрито на 52 сторінках, містить 1 рис. та 31 найменування в переліку джерел.

1 ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ В УКРАЇНІ

1.1 Суть і визначання екологічної освіти в школі

Екологічне виховання останні роки це поняття має широке поширення. Цей термін вже не означає лише формування відповідних знань і вмінь у взаємодії людини та природи, а й розвиток засобами педагогічних технологій компетентностей особистості, спеціальних знань щодо усвідомлення ціннісних норм та орієнтацій природного середовища у його нерозривній єдності з людиною.

Екологічне виховання спосіб впливу на почуття людей, їх свідомість, погляди й уявлення. Але будь-яке виховання, в тому числі екологічне, повинне ґрунтуватися на освіті, насамперед екологічній. Мета освіти - формування фізичного та психічного, духовного здоров'я людини та всього суспільства.

Основною метою екологічної освіти є формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності. Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, з іншого боку, виконує інтегративну роль у всій системі освіти.

За Мягченко О. П., екологічна освіта охоплює сферу знань, умінь і навичок, необхідних для дбайливого відношення до природного середовища. Вона - основа професійної підготовки фахівців у будь-якій сфері, зв'язаній, навіть побічно, із природою. В цьому процесі важливі певні принципи [19].

Принцип загальності - означає, що екологічна освіта та виховання повинні охоплювати все суспільство з урахуванням індивідуальних

особливостей - вік, стан психіки, зокрема темпераменту, освітній ценз, інтереси та стимули різних груп соціально-професійних категорій населення.

Принцип комплексності екологічної освіти та виховання, як принцип загальності, має правові (юридичні) і методичні аспекти.

Екологічне виховання, освіта - єдиний процес впливу на свідомість людей і він повинен здійснюватися в комплексі, з врахуванням науково обґрунтованих методичних вимог.

Принцип безперервності - зобов'язує всіх суб'єктів діяльності у сфері екологічної освіти та виховання забезпечити узгоджений процес на всіх ступенях освіти та виховання - дошкільного, шкільного, вищівського та післядипломного, чого вимагають Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" і "Концепція екологічної освіти та виховання в Україні".

За концепцією екологічної освіти в Україні [22] екологічна освіта - це сукупність наступних компонентів: екологічні знання - екологічне мислення - екологічний світогляд - екологічна етика - екологічна культура. Кожному компоненту відповідає певний рівень (ступінь) екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільного рівня до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації на вищих рівнях. Умовно можна виділити наступні узагальнені рівні екологічної зрілості: початковий (інформативно-підготовчий), основний (базово-світоглядний), вищий, профільно-фаховий (світоглядно-зрілий).

Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для

успішної життєдіяльності, серед яких екологічна компетентність є однією з основних [3].

Згідно з Курняк Л. М. [10] екологічне виховання здобувається поетапним шляхом, в основі якого лежить вирішення освітніх, виховних та розвивальних проблем, серед яких можна виділити такі:

- виховання розуміння сучасних потреб навколишнього середовища й усвідомлення їх актуальності для всього людства, своєї країни та рідного краю;
- розвиток усвідомлення особистої відповідальності за стан навколишнього середовища на локальному (регіональному), національному і глобальному рівнях;
- розуміння багатогранної цінності природи, як явище загальнолюдського користування;
- опанування науковими знаннями про взаємозв'язок у системі «людина-суспільство-природа»;
- формування знань і вмінь дослідницького характеру, спрямованих на розвиток творчої та ділової активності при розв'язанні питань екологічного характеру;
- практичне застосування теоретичних знань щодо проблем навколишнього середовища;
- засвоєння норм екологічної грамотної поведінки.

Природоохоронна освіта і виховання - це проблема першочергового значення, без якої неможливо поліпшити стан навколишнього природного середовища. В розвинутих країнах це зрозуміли вже давно. Наприклад, в Голландії (нині – Нідерланди) з 1919 р. діє служба дитячого і шкільного виховання. Заняття ведуть так, щоб діти самі відкривали для себе природу в практичному спілкуванні з нею. Знання, отримані на основі практики, зберігаються довше, ніж придбані з підручників. Такі знання формують основи совісного, естетичного виховання, екологічної свідомості як складової частини загальної культури людини. В нашій країні тільки

наприкінці 60-х рр. почали створювати мережу науково-педагогічних установ для вивчення цієї проблеми.

Екологічне виховання на дошкільному етапі навчання передбачене в окремих розділах "Програми виховання в дитячому садку" з напрямків: виховання у дітей любові до рідного краю, сприйняття краси природи, дбайливого ставлення до всього живого; формування у дошкільнят елементарних знань про природу і на цій основі загальних уявлень про зв'язки між явищами в природі.

У віці 5-6 років у дітей вже повинні бути сформовані уявлення про зв'язки між природними явищами, залежності не комфортності життя від екологічних умов, пов'язаних з діяльністю людей. Саме цей віковий період дуже важливий для подальшого виховання дітей, зокрема екологічного. Екологічні проблеми в сучасних умовах переходу суспільства до ринкової економіки викликали кризу моральності, а екологія і моральність взаємопов'язані. Тому екологічні проблеми необхідно розглядати у взаємозв'язку з моральним вихованням. Ця проблема ставиться не вперше. Великий внесок в розвиток теорії морального виховання в процесі спілкування з природою зробили відомі діячі педагогічної науки та освіти - К.Д. Ушинський, В.Г. Городників, В.А. Сухомлинський.

Аналізуючи систему освіти можна дійти висновку, що екологічна діяльність часто відірвана від трудової, тому охорона природи в уявленні учнів виступає альтернативою виробництву. Через це виховний потенціал екологічних знань учнів і можливостей виробництва не реалізуються повною мірою і не забезпечують формування належного рівня елементів екологічної культури. Щоб ліквідувати цей розрив у школярів, необхідно, щоб найвища екологічна культура і знання були насамперед у кожного вчителя, вихователя.

Виховання та освіта з питань екології, охорони природи є важливим елементом загальної екологічної підготовки майбутніх фахівців, у тому числі вчителів гуманітарних, фізико-математичних, біолого-географічних,

економічних та інших спеціальностей. Такі знання є загальнообов'язковими і є кваліфікаційною ознакою кожного фахівця, в тому числі й педагога.

Для підвищення рівня екологічної поінформованості, кваліфікованості сучасних фахівців - педагогів, інженерів у навчальні плани всіх вищих навчальних закладів будь-якого профілю введені курси: "Актуальні проблеми охорони природного навколишнього середовища", "Основи екології", "Екологія і раціональне природокористування" та інші, які вивчають екологічні проблеми в тісному зв'язку із суспільними, психолого-педагогічними, загальноосвітніми дисциплінами, що базуються на знаннях історії, географії, біології, хімії, фізики, інших наук. Тим самим забезпечується повна підготовка фахівців для планомірного виховання екологічних компетенцій в закладах загальної середньої освіти в Україні

Для повномірного розуміння суті екологічної освіти необхідно розглянути історію розвитку екологічної освіти та виховання.

1.2. Історія розвитку екологічної освіти та виховання у школі

Першооснова екологічної освіти можна відстежити з початку XVIII століття, коли Жан-Жак Руссо наголошував на важливості освіти, яка зосереджена на довкіллі у своєму трактаті «Еміль, або Про виховання» (Рис. 1.1) [2].

Рис. 1.1 Трактаат Жан-Жак Руссо «Еміль, або Про виховання» [2]

Декількома роками пізніше, Луї Агасіс, швейцарець за походженням, що сповідував філософію Руссо, заохочував студентів до «вивчення природи, а не книжок». Ці дві впливові програми допомогли започаткуванню чітких екологічно-навчальних програм з вивчення природи, котрі з'явилися наприкінці XIX — початку XX століття.

Сучасний рух екологічної освіти, що почав розвиватися в кінці 1960-х і початку 1970-х, виникає з вивчення природи та освіти задля збереження ресурсів. Люди почали побоюватися радіаційних опадів, значного забруднення повітря, тож турбота громадськості про здоров'я та довкілля сприяли уніфікації такого явища як охорона довкілля.

Одна з перших статей про екологічне навчання як новий рух з'явилася в «Phi Delta Kappan» в 1969 році, автором якої став James A. Swan [31].

Визначення «екологічна освіта» вперше з'явилося в журналі «The Journal of Environmental Education» в 1969 році, автором якого є William B. Stapp, який став першим директором з екологічної освіти при ЮНЕСКО, а потім — Global Rivers International Network [30].

Врешті-решт, перший День Землі, що відбувся 22 квітня 1970 року — національне навчання про екологічні проблеми — заклав шлях до сучасного екологічно-освітнього руху. Пізніше, того самого року, президент Річард Ніксон прийняв акт про національну екологічну освіту, котрим було додано екологічну освіту до шкільної програми.

В 1970 році була створена Національна Асоціація Екологічного навчання (зараз Північна Асоціація Екологічної освіти) задля покращення екологічної грамотності шляхом надання ресурсів вчителям та просування екологічних навчальних програм [23].

На міжнародному рівні екологічна освіта отримала визнання, коли на конференції ООН із проблем довкілля в 1972 році у Стокгольмі було зроблено заяву про те, що екологічна освіта мусить бути використана як інструмент задля розв'язання екологічних проблем. На підставі рекомендацій,

вироблених вищезгаданою конференцією, Генеральна Асамблея ООН тоді ж, у 1972, створила Програму ООН з довкілля (ЮНЕП) як орган ГА ООН, що здійснює нагляд за змінами стану довкілля, заохочує і координує міжнародне співробітництво у галузі охорони довкілля [23].

ЮНЕСКО та ЮНЕП створили три головні декларації, які становлять напрями екологічної освіти.

Стокгольмська декларація (1972 р.)

Міжнародний документ, прийнятий Конференцією ООН з проблем довкілля, що відбулася у Стокгольмі в 1972 р. Спрямована на мобілізацію зусиль міжнародного співтовариства у справі розв'язання проблем довкілля як на національному, так і міжнародному рівнях.

Складається з преамбули і 26 принципів. У преамбулі зафіксовано значення вказаних проблем і загальні завдання щодо їх вирішення. Вихідним принципом Декларації є принцип права людини на гідні «умови життя у довкіллі». Забезпеченню цього права має сприяти рекомендована державам і міжнародним організаціям система заходів охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів. До них належать: узгодження економічного і соціального розвитку з екологічними вимогами; налагодження належного управління процесами природокористування; запобігання заподіяння шкоди довкіллю; впровадження наук, засад в екологічну сферу тощо.

Декларація закріпила суверенне право держав користуватися власними природними ресурсами відповідно до національної екологічної політики, а також Статуту ООН і загальних принципів міжнародного права. Водночас у документі сказано, що держави несуть відповідальність за те, щоб діяльність, здійснювана під їх юрисдикцією і контролем, не завдавала шкоди довкіллю інших держав або районам за межами дії національної юрисдикції (п. 21). У декларації 1972 зафіксовано також принцип міжнародного співробітництва держав з метою організації ефективного контролю, зменшення і усунення негативних впливів на довкілля (п. 24). Країни мають також сприяти

підвищенню ролі відповідних міжнародних організацій у справі поліпшення якості довкілля (п. 25) [20].

Белградська хартія (1975)

Белградська хартія була результатом Міжнародного семінару з екологічної освіти, який відбувся в Белграді, Югославія (нині Сербія) в 1975 році. Белградська хартія була написана на основі Стокгольмської декларації і визначає цілі, завдання та основні принципи екологічних освітніх програм. Хартія визначає аудиторію для екологічної освіти, яка становить основні верстви населення. Саме учасники цього семінару запропонували глобальну схему екологічної освіти. Відповідно до цієї схеми головною метою екологічної освіти має бути формування в населення планети усвідомлення того, що виникла життєво важлива глобальна проблема довкілля й усього, що з ним пов'язане, усвідомлення того, що довкіллям необхідно опікуватися й що для цього треба мати відповідні знання, досвід, уміння, мотивації та зобов'язання як для індивідуальної, так і для колективної роботи задля порятунку біосфери та запобігання майбутнім екологічним катастрофам.

Тбіліська декларація (1977)

Тбіліська декларація «одноставно визначила важливу роль екологічної освіти задля збереження і покращення всього довкілля у збалансованому розвитку громад світу». Тбіліська декларація оновлює та уточнює Стокгольмську декларацію та Белградську хартію, вмістивши нові цілі, завдання, особливості, і основні принципи екологічної освіти. Завдання й мету екологічної освіти було конкретизовано:

- сприяти чіткому усвідомленню того, що суспільство розвивається за тісних взаємозв'язків усіх природних і соціальних процесів;
- забезпечити кожній людині можливість здобути знання, право, досвід і умови їх реалізації, необхідні для захисту довкілля та його поліпшення;
- розробити нові алгоритми поведінки окремої людини, груп людей і суспільства як єдиного цілого стосовно довкілля.

Першими курс "Охорона природи" почали викладати в Україні на початку 50-х рр. в Одеському університеті. Про необхідність такої дисципліни для всіх вищих навчальних закладів йшла мова вже в 1959 рр., а в 1961 було прийняте рішення про його факультативне вивчення не тільки в університетах, педагогічних, медичних, технічних ВНЗ, а й в сільськогосподарських, юридичних, економічних. У 1970 р. були затверджені програми обов'язкового курсу "Охорона природи" для педагогічних інститутів і для факультетів спеціальностей "Біологія і хімія", "Дошкільна педагогіка", "Педагогіка і методика початкового навчання". Тепер це загальнообов'язковий нормативний предмет у всіх вищих навчальних закладах для всіх спеціальностей. Проблеми охорони природи відбиваються в наукових дослідженнях педагогічних та інших навчальних закладів з напрямків: "Методика організації і проведення масових природоохоронних заходів в школі", "Природа як метод естетичного виховання", "Охорона природи і школа".

У 60-х рр. ХХ ст. в навчальних дисциплінах природу розглядали односторонньо - тільки як джерело матеріальних благ, необхідне для задоволення постійно зростаючих потреб людини, суспільства. В 70-х рр. наступив період загостреної уваги до екологічних, біосферних проблем, підсилювався природоохоронний аспект шкільного виховання. З 80-х рр. у предмети природничо-наукового і географічного циклів були введені елементи екологічного навчання і виховання. Хоча цього було недостатньо.

Школу, яка була чудовою лабораторією, де велась велика практична робота організував у місті Павліні в 1948 році Василь Олександрович Сухомлинський. Велику увагу приділив педагог у своїй школі системі виховання дітей на лоні природи (школа під голубим небом). Він вважав, що "... дуже важливо не допустити, щоб шкільні двері закрили від свідомості дитини навколишній світ" [24].

Паростки екологічної освіти в Україні з'являються у середині-кінці 70-х років минулого століття, коли питання охорони навколишнього природного

середовища стали актуальними для розвитку держави. Після Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища (1972 р.) були прийняті законодавчі та нормативні акти, спрямовані на організацію охорони та контролю стану довкілля, почала розвиватись науково-дослідна робота. У 2001 році на Колегії МОН України була затверджена Концепція екологічної освіти, спрямована на формування екологічної культури як складової системи національного і громадянського виховання всіх верств населення України (в тому числі через екологічне просвітництво за допомогою громадських екологічних організацій та природоохоронних установ) і включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості.

На сьогодні в Україні існує розвинута система законодавчої бази у галузі природокористування та охорони навколишнього природного середовища, що включає окремі статті Конституції України, цілий ряд законів України (Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», «Про відходи», «Про оцінку впливу на довкілля», «Земельний кодекс України», «Водний кодекс України», «Кодекс про надра», Стратегічну екологічну оцінку (СЕО) тощо, а також цілий ряд постанов, указів, підзаконних актів тощо [18].

У 90-х роках ХХ століття в Україні почали утворюватись перші кафедри екологічного спрямування. Лідером в екологічній освіті був ректор Львівського лісотехнічного інституту, доктор сільськогосподарських наук, професор Кучерявий В. П. Саме тут у 1989 році була утворена перша кафедра екології. Також Дніпропетровський державний університет перетворив кафедру фізичної географії на кафедру геоекології та фізичної географії, її очолив доктор географічних наук, професор Пасічний Г. В. У Харківському державному університеті таку ж випускню кафедру створив доктор географічних наук, професор Некос В. Ю. Потужний осередок з екологічної освіти утворився на географічному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, де тоді працювали кандидат географічних наук, доцент Падун М. М., доктор геолого-мінералогічних наук, професор

Білявський Г. О. Згодом дисципліну «Основи екології», як самостійну дисципліну, почали впроваджувати й в технічних вишах.

Підсумовуючи вище поданий матеріал потрібно сказати, що проблема екологічного виховання турбує людство протягом багатьох віків. Її коріння можна простежити на будь-якому відтинку людської цивілізації, починаючи з часів зародження продуктивних сил суспільства і виникнення наук, і аж до наших днів. Сама екологічна культура є явищем історичним, плинним і змінним у вирі життя. Але наявність її є обов'язковою, оскільки втрата її може зруйнувати цивілізаційний рух людства. Так, в курсі географії й біології питома вага навчального часу для роботи в природі складає близько 3,1% і 3,4% відповідно. В трудовому вихованні 75% навчального часу приділялося на практичні роботи, що зв'язані з безпосереднім використанням ґрунту, води, рослин, тварин, впливом на природне середовище.

Досі екологічна освіта України продовжує базуватись на засадах підходу до природи, як до невичерпного ресурсу без врахування катастрофічних наслідків такого підходу. А ці наслідки вже призвели до незворотних змін і потребують докорінної перебудови підходів до формування як загальних засад екологічної освіти, так і до підготовки «екологів-професіоналів» для всіх ланок і систем господарювання та забезпечення належного рівня техногенно-екологічної безпеки життєдіяльності.

На сучасному етапі реформування освіти має утвердитися нова позиція стосовно екологічної освіти, як до інструменту соціалізації індивідуума, його адаптації до життя в урбанізованому середовищі в умовах розвитку громадянського, інформаційного суспільства. Такий підхід до розуміння екологічної освіти дає змогу представити її як нову освітню галузь з надпредметними функціями, спрямованими на формування ціннісних орієнтацій ставлення до довкілля: природного і штучного – перетвореного людською діяльністю, та внутрішнього світу самої людини, її здоров'я, духовних і матеріальних потреб. Екологічна освіта повинна отримати статус

стратегічної, масштабної, важливої пріоритетної галузі, з розширеним і оновленим змістом, формою та методами навчання.

В найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства велика увага приділяється екологічній культурі та свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію у світі, регіоні, на місці проживання, їх обізнаності з можливими шляхами розв'язання екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери й цивілізації.

Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту.

Екологічна освіта на порозі 3-го тисячоліття стала необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного розвитку. Екологічне виховання та інформування населення, підготовка висококваліфікованих фахівців названі в програмних документах найвизначнішого міжнародного форуму 20-го сторіччя в Ріо-де-Жанейро (1992), присвяченого навколишньому середовищу і сталому розвитку, одним з найважливіших і необхідних засобів здійснення переходу до гармонійного розвитку всіх країн світу. Це положення підкреслюється і в останніх міжнародних документах (міжнародний звіт "Ріо 5", "Керівництво з підготовки національних доповідей про виконання країнами "Порядку денного на 21 сторіччя" та ін.).

Підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості й культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи (не насильство, а гармонійне співіснування з нею), повинна стати одним з головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України.

Екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури, як складової системи національного і громадського виховання всіх верств населення України (у тому числі через

екологічне просвітництво за допомогою громадських екологічних організацій), екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту.

Реформування екологічної освіти та виховання має здійснюватися з обов'язковим врахуванням екологічних законів, закономірностей, наукових принципів, що діють комплексно в біологічній, технологічній, економічній, соціальній і військовій сферах.

Отже, екологічна освіта і виховання – одне з актуальних завдань сьогодення і шляхи її вирішення слід шукати негайно. Настав час, коли природа потребує термінової охорони. Людина повинна стати її захисником. Аналіз літератури переконав нас у тому, що проблема екологічного виховання не є новою в історії людства. Її коріння можна простежити на будь-якому відтинку людської цивілізації. Ця проблема турбує людство уже протягом багатьох віків. Вирішити її намагались педагоги й мислителі різних поколінь. Сама ж екологічна культура є явищем історичним, плинним і змінним у вирі життя.

2 СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Як зазначалось вище, в 2001 році II-м Всеукраїнським з'їздом працівників освіти, колегія ухвалила концепцію екологічної освіти в Україні. Концепція екологічного виховання, його змісту і методів ґрунтується на методологічному положенні про коеволюцію системи "природа і суспільство", тобто про узгоджений їх розвиток, про взаємозв'язок і взаємозалежність. Взаємодія з природою – необхідна умова і передумова становлення, функціонування і розвитку суспільства, цивілізації, що врешті-решт визначає провідну роль екологічного виховання як однієї з важливих умов вияву цього взаємозв'язку, що впливає на зміни екологічного становища у світі. Саме такий підхід є плідним як теоретична основа, що визначає наповнення екологічного виховного процесу [25]. Тому визначальним для розв'язання екологічних проблем сучасності є формування екологічної свідомості суспільства. Це педагогічне надзавдання може бути реалізовано лише через освітньо-виховну систему на основі принципово нових ідей, методів, підходів, які б ураховували структуру екологічних знань, соціальні функції сучасної екології, традиції, звичаї, історичний досвід українського народу у справі осягання себе, свого місця в природі, зв'язків з природою і Всесвітом.

На сучасному етапі розвитку суспільства досить важливим питанням є формування екологічної свідомості у підростаючого покоління, оскільки зміни в довкіллі відбуваються швидкими темпами. Вирішальну роль у цьому питанні відіграють загальноосвітні навчальні заклади. За звичай, носіями екологічного виховання в школі постають вчителі біології, географії та екології. Буває так, що саме на них покладається відповідальність за формування екологічної культури в учнів. Досить часто географи самоусуваються від вирішення даного виховного завдання. Не заперечуючи

важливість біологічної освіти для формування екологічно грамотної особистості, варто зауважити, що такий предмет як географія відіграє тут не меншу роль.

У розробленій та затвердженій Концепції екологічної освіти в Україні (2001 р.) [22] наголошується на тому, що шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту, яка стала необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного розвитку.

Зміст екологічної освіти повинен бути спрямований на формування особистості з екологічною світоглядною установкою на дотримання норм екологічно грамотної поведінки і виконання практичних дій щодо захисту власного здоров'я і навколишнього природного середовища й передбачає розробку системи наукових знань (уявлень, понять, закономірностей), які відображають філософські, природничо-наукові, правові й морально-етичні, соціально-економічні, технічні й військові аспекти екологічної освіти. Тому, в умовах сьогодення, учитель географії при вивченні окремих тем та розділів географії в кожному класі зобов'язаний звертати увагу на формування екологічного мислення у підростаючого покоління. Аналіз досліджень та публікацій за темою.

Питанням формування екологічної свідомості школярів займалися багато науковців, як педагогів, так і географів-методистів. Зокрема, ще К. Ушинський стверджував, що екологічне виховання грає важливу роль у розвитку логічного мислення, пам'яті, уяви школярів [28]. Т. Кучер наголошував на тому, що екологічна культура учня – це система наукових знань, спрямованих на пізнання процесів і результатів взаємодії людини, суспільства і природи; відповідальність за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя; готовність до природоохоронної діяльності [12].

На даний час накопичено значний матеріал в області екологічної освіти та виховання. М. Крушніцький у своїй науковій роботі розробив й обґрунтував систему заходів з удосконалення змісту шкільних курсів

географії на основі моделі формування екологічних знань та умінь учнів сільської школи у процесі вивчення фізичної географії, запропонував шляхи підвищення ефективності уроків фізичної географії шляхом використання найбільш ефективних методів навчання в поєднанні з екологізованими програмами та екологізацією всього процесу навчання в школах [9]. У науковому доробку провідних методистів-географів А. Даринського, І. Душиної, В. Корнєєва [7], Є. Копильця [6], Л. Круглик та інших розглянуті питання формування екологічних знань школярів.

В. Йоганзен займався дослідженням проблеми підготовки вчителів до екологічної освіти учнів та детально розглянув особливості формування екологічних знань школярів сільської місцевості [4]. І. Матрусов охарактеризував природоохоронні знання й уміння учнів у процесі вивчення основ наук, у позакласній і позашкільній роботі з охорони природи та закриває теоретичні основи екологічної освіти [14]. Ю. Тонка акцентує увагу на тому, що у шкільній освіті курс географії є єдиним предметом, у якому розглядаються екологічні проблеми на трьох рівнях: глобальному, регіональному і локальному на основі краєзнавчого підходу. Крім того, шкільна географія містить матеріал оцінювального характеру, а такий підхід є важливою складовою цілісного процесу формування екологічної свідомості. Таким чином, екологічна освіта й виховання нерозривно пов'язані з навчанням географії, а остання є важливим і необхідним елементом у формуванні ставлення людини до навколишньої природи, світу, до людини й суспільства у цілому [13].

В програмах загальноосвітньої школи [21] надано велику увагу розвитку понять, необхідної для розуміння екологічних проблем. Але досить слабо представлені ідеологічний, морально-естетичний аспекти, недостатньо показана етика відношення “людина-природа”.

Керування діяльністю школярів при формуванні у ній екологічної культури під час вивчення предметів вчителі можуть пристосувати з допомогою навчальних завдань, задач, інструкцій, питань, вправ, естетичних

бесід. Вони дають можливості для широкого використання між предметних зв'язків.

Учням пропонують скласти і розв'язати задачі екологічного характеру, згадати природні описи із підручників з питання, написати твір, зробити малюнок, саморобку із природного матеріалу, надати посильну допомогу рослинам і тваринам. Важливим засобом активізації діяльності учнів є використання у роботі вчителем з учнями між предметних пізнавальних задач. “Міжпредметна пізнавальна задача – це задача, яка включає учня в діяльність, в якій потрібно встановити і засвоїти зв'язки між структурними елементами навчального матеріалу і вміннями з різних навчальних предметів” [13].

В той же час диференційне вивчення природної і соціальної дійсності не дозволяє спонтанно формувати цілісне уявлення про природу, місце і роль в ній людини, ціннісні властивості природних і соціальних об'єктів. Цю роль в досвіді творчо працюючих вчителів виконують різноманітні форми і методи між предметного характеру. Узагальнюючи уроки, комплексні екскурсії, сюжетно рольові і дидактичні ігри, впорядкована практична діяльність.

З вище написаного бачимо, що особлива увага на деякий час акцентується на необхідності розкриття системи екологічних знань у вивченні всіх навчальних предметів, розкриття між предметного характеру цієї системи. Отже, використовувати екологічний потенціал кожного навчального предмета – обов'язок класовода. Тільки озброївши учнів науковими знаннями про об'єкти і явища природи, ми закладаємо основу для їх екологічного виховання. Адже захищати і любити можна те, що добре знаєш.

Таким чином, між предметні зв'язки всебічно впливають на процес навчання – від постановки задач до його організації і результатів. Їм властиві методичні, формуючі (освітні, розвиваючі, виховні) і конструктивні (системо-утворюючі) функції в предметній системі навчання. Найбільш

повна реалізація можливостей між предметних зв'язків, виявлення всіх їх функцій в єдності досягається, коли між предметні зв'язки функціонують в процесі навчання як самостійний принцип побудови дидактичних систем.

Ключовою ланкою системи безперервної екологічної освіти та виховання є загальноосвітня школа.

У загальноосвітній середній школі процес виховання умовно розділений на три етапи [11]:

1. Перший - вивчення в 1-3 класах складових частин природи, сезонних змін і їх причин, загальних понять про використання природних ресурсів. У цьому віці важливо навчити дітей мислити екологічно грамотно - це головне завдання вчителя, вихователя. Людина - складова частина природи, і як вона відноситься до неї, так і природа ставиться до людини. Згадаймо вислів К. Маркса у середині XIX ст. - природа жорстоко мстить людині за всі її промахи, помилки.

2. Другий етап - учні 4-9 класів вивчають історію суспільства, що відображає основні етапи використання природи людиною для її потреб. У цьому віковому періоді важливі факультативні курси з екології, історії її розвитку, сучасного стану охорони природи. Але цього недостатньо. Необхідно ставити питання про постійний курс екології й охорони природи в середній школі як постійних навчальних предметів, які треба починати з 8 класу, коли формується свідоме відношення до довкілля.

3. Третій - в 9-11 класах здобуваються основи діалектичного підходу до розуміння єдності суспільства і природи, їхньої взаємозалежності. Аналіз навчальних програм з 1924 р. показав, що зміст екологічного аспекту виховання і навчання значною мірою залежить від фактичного відношення суспільства до природи, від матеріальних умов і потреб людини.

Аналіз шкільної програми з акцентом на екологічну освіту та виховання в закладах середньої освіти в Україні наведено в наступному розділі цієї роботи.

З АНАЛІЗ ШКІЛЬНОЇ ПРОГРАМИ НА АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

3.1 Екологічне виховання та освіта в навчальній програмі закладів середньої освіти в Україні

Екологічне виховання в закладі освіти повинно плекати і виховувати екологічні знання, компетентності, навички необхідно ще з раннього дитинства, і школа тут має вести перед. Тому доцільно вирізнити етапи розвитку екологічного виховання залежно від віку учнів [19]:

- перший етап - екологічне виховання учнів початкової ланки 1–4-ті класи;
- другий етап - екологічне виховання учнів середньої ланки 5–9-ті класи;
- третій етап - екологічне виховання учнів старшої ланки 10–11-ті класи.

Початкова ланка. Екологічне виховання молодших школярів розпочинають заходами, спрямованими на: безпосереднє спілкування з природою спостереження за процесами в живій та неживій природі милування красою природи навчання доходити на основі спостережень висновків про недопустимість нанесення шкоди природі. При цьому формують відчуття співпричетності учня у справі захисту довкілля, розуміння необхідності жити з природою в злагоді, не шкодячи їй. Важливим моментом екологічного виховання в початкових класах є виокремлення екологічного потенціалу кожного навчального предмета, в першу чергу курсів «Природознавство» та «Я і Україна» [16]. Саме вони мають стати базою для формування відповідних екологічних компетентностей дитини, а вчитель має вміло використати для цього увесь навчальний потенціал цих предметів і, звичайно ж, свою педагогічну майстерність. Та це зовсім не

означає, що інші навчальні дисципліни слід ігнорувати в контексті екологічного виховання — і математика, і рідна мова, і читання, і навіть фізкультура та англійська мова можуть слугувати для цього хорошим базисом.

Отож ключовими формами екологічного виховання учнів в початковій школі є: виховні бесіди, лекції, години спілкування з природою, формування календарів природи та інші форми відповідної роботи в ході самих уроків навчальні тематичні екскурсії, походи, експедиції в рамках вивчення навчальних дисциплін «Я у світі», «Природознавство» безпосередньо весь екологічно-просвітницький потенціал навчальних дисциплін «Я у світі», «Природознавство» посильна участь молодших школярів у загальношкільних екологічних акціях типу «Посади дерево», «Збудуй годівничку для птахів» тощо різноманітні ігри та ігрові ситуації на екологічну тематику, поведені вчителями під час рухливих перерв чи після уроків участь в екологічних конкурсах фото та відео робіт, малюнків, плакатів, композицій тощо на відповідну тематику.

Середня ланка. У 5–9-х класах передбачають такі моменти екологічного виховання: накопичення знань про об'єкти живої та неживої природи, закономірності розвитку та функціонування екосистем аналіз та прогнозування екологічних ситуацій в регіоні закріплення певних нормативних правил поведінки у довкіллі. Разом з тим серед учнів середньої ланки варто: поглиблювати і розширювати знання про явища й закони природи розкривати причини й наслідки екологічної кризи сучасності обґрунтувати шляхи збереження природних комплексів для майбутніх поколінь. Ключовими предметами, на яких в першу чергу проводять екологічне виховання в 5–9-х класах, є: біологія географія хімія фізика. Та здебільшого вчителю географії належить провідна роль у: формуванні екологічних компетенцій прищеплюванні любові до природи проведенні практичних занять з учнями на пришкільній ділянці, біологічній лабораторії, розсаднику чи просто в класі з квітами чи паростками. На цьому етапі

доцільно застосовувати такі форми екологічного виховання: проведення тематичних виховних годин на екологічну тематику (бесід, диспутів, лекцій, заочних екскурсій, відео екскурсій та ін.) весь екологічно-просвітницький потенціал навчальних дисциплін «Природознавство», «Біологія» участь у різноманітних конкурсах, вікторинах, заходах на екологічну тематику, природоохоронних акціях (малюнки, вірші, ілюстрації, композиції, фотоматеріали та ін.) створення та робота різноманітних екологічних гуртків, учнівських груп, розробка проектів на теми захисту довкілля проведення екологічних рейдів з очищення лісосмуг, берегів річок та озер, прилеглої до школи території, шкільної дослідної ділянки тощо. Надзвичайно важливу роль у формуванні екологічної культури школярів середньої ланки відіграє також класний керівник. Якщо він сам звертає велику увагу на екологічне виховання, опікується ним та намагається прищепити своїм вихованцям любов і повагу до природи, — успіх забезпечений.

Старша ланка. В 10–11-х класах учні вже мають набути достатньо сформованих знань, умінь та компетентностей у сфері природоохоронної діяльності [1]. Виходячи з такого твердження, форми екологічного виховання та природоохоронної діяльності мають бути складними, науково ємними, цікавими та практичними. Наприклад, лекцію екологічної тематики учні найкраще сприймуть, якщо її проведе запрошений учений, працівник лабораторії, лікар, юрист, агротехнік, еколог. Тематики можуть бути: «Еволюція взаємовідносин людини й природного середовища», «Популяційні аспекти розвитку людства», «Демографічні проблеми України», «Правові аспекти охорони навколишнього природного середовища», «Ґрунт — один із важливих компонентів біосфери Землі», «Сучасні методи профілактики ГРВІ» та інші. Диспут і дискусія будуть результативними, якщо вчитель намагатиметься не просто досягти певних результатів, а й навчити: аналізувати екологічні поняття обстоювати власну позицію та переконувати в своїй правоті інших; формувати стійкі оціночні судження на основі інформації одержаної у ході дискусії. Також важливе значення має тематика

диспутів і дискусій, тому щоб зацікавити старшокласників, можуть бути заходи такої тематики: «Чи впливає на здоров'я людей забруднення ґрунтів?», «Як можна юридично завадити забрудненню водойм?», «Не втручайся — не будеш мати проблем?», «Матеріальна вигода чи збереження ландшафту?» та інші.

У старшій школі метод екологічних колективних творчих справ(надалі КТС) є одним із найдієвіших у сфері екологічного виховання. КТС — це спільний пошук учнями кращого роз'язання важливих завдань щодо поліпшення становища довкілля [5]. Фактично це метод групових екологічних проектів, де учні різноманітними способами й методами — трудовими, спортивними, інформаційними, пізнавальними тощо — творчо вирішують поставлене завдання. Найголовнішим плюсом методу КТС є формування в колективному середовищі (бо, крім інших учнів, до проекту можна залучати батьків, фахівців, інших учителів) відчуття співпричетності до справи захисту довкілля, спів відповідальності та згуртованості.

Отже, головними результатами дієвого екологічного виховання старшокласників є сукупність таких понять, як: «екологічна спрямованість» — екологічні інтереси, ціннісні орієнтації та мотиви та установки на самореалізацію та самовдосконалення в сфері екології, потреби, що відображають формування відповідних екологічних установок «система знань, умінь та навичок» — наявність відповідних екологічних знань, використання свого розуму та ерудиції для досягнення найвищих результатів у сфері охорони довкілля, вдосконалення відповідних навичок «розвинені екологічні здібності» — подальший розвиток і вдосконалення екологічних здібностей, особистісних якостей та спрямованості особистості старшого школяра в його екологічній діяльності, вироблення ним власного стилю в сфері охорони довкілля «творчий потенціал» — творче переосмислення, проектування, усвідомлення необхідності екологічної самореалізації, впевненість у власних можливостях щодо здійснення екологічних заходів, вміння прогнозувати результати власних екологічних дій.

3.2. Аналіз програми шкільного предмету географії на екологічну освіту та виховання

Аналіз програми шкільного курсу географії вказує на широкі можливості цієї навчальної дисципліни у здійсненні екологічної освіти і виховання дітей та підлітків.

6 клас. Загальна географія

У відповідності до програми [15], найбільше часу тут приділяється вивченню складових географічної оболонки. При вивченні літосфери, атмосфери та гідросфери потрібно звертати увагу на раціональне використання природних ресурсів та на вплив людського чинника на сучасний стан даних оболонок. Зокрема, розглядаючи літосферу, вчитель розповідає про негативні наслідки видобутку корисних копалин своєї місцевості. Наприклад, зважаючи на те, що серед поверхневих геологічних відкладів на більшій частині території переважають піщано-глинисті породи, майже скрізь ведеться їх несанкціонований видобуток. Це призводить до порушення цілісності ґрунтового покриву, що в свою чергу сприяє інтенсивному яро утворенню.

Тож завданням педагога є необхідність формування у дітей бережливого ставлення до надр свого краю. При вивченні атмосфери, серед учнів проводиться роз'яснювальна робота щодо шкідливості спалювання опалого листя. Адже наслідком цього негативного явища може бути забруднення приземного шару повітря та зміна співвідношення газового складу.

Окрім того, пояснюється негативний вплив на атмосферне повітря спалювання поліетиленових пакетів та пластикових пляшок, що у свою чергу завдає шкоди людському організму. Також важливо наголосити на тому, що кожен учень може взяти участь в поліпшенні якості повітря. Цьому сприятиме висаджування дерев та чагарників, адже вони продукують

необхідний для живих організмів кисень та зменшують концентрацію вуглекислого газу в атмосфері. Не менш важливу роль у формуванні екологічної свідомості школярів відіграє вивчення гідросфери. Мабуть, немає жодного населеного пункту, в якому не було ставка чи озера, річки або хоча б струмка. Зрозуміло, що більшість водних об'єктів не завжди перебувають у задовільному стані. То ж учитель разом з дітьми встановлює причини незадовільного стану даних об'єктів та підштовхує шестикласників до пошуку оптимального вирішення екологічних питань. Саме тут можлива проектна діяльність дітей.

Також необхідно залучати учнів і до практичної природоохоронної діяльності: прибирання прибережної смуги річки чи ставка, розчищення джерела або струмка. Таким чином учням дається можливість зрозуміти, що стан навколишнього середовища залежить від кожного з них. Окрім того, вчитель пояснює шестикласникам, яким чином здоров'я людства залежить від чистоти водних об'єктів. Під час вивчення біосфери в учнів формується детальне уявлення про ґрунт, рослинність, тваринний світ.

Шестикласники вже можуть пояснювати причини поширення ґрунтів і живих організмів на Землі на основі встановлення міжпредметних зв'язків між географією та природознавством, а також давати оцінку змінам ґрунтів, рослинності і тваринного світу в результаті господарської діяльності людини. Вчитель наголошує на необхідності збереження тварин та рослин своєї місцевості. Оскільки біосфера вивчається навесні, то є можливість проведення екскурсій з метою виявлення рідкісних та червонокнижних представників флори та фауни своєї місцевості. Після ознайомлення з усіма оболонками планети у дітей формується уявлення про географічну оболонку, як найбільший природний комплекс на Землі. При цьому пояснюється взаємодія компонентів природи у природному комплексі на суходолі та в океані, а також наслідки взаємодії оболонок Землі. Також розглядають такі закономірності розвитку географічної оболонки як цілісність, ритмічність, кругообіг речовин і енергії та дається оцінка їх практичного значення для

життя і діяльності людини. Учні наводять приклади впливу природи на людину та людини на природу.

Наприкінці курсу загальної географії вивчається розділ «Людина і географічна оболонка», у якому розглядаються зміни природи під впливом господарської діяльності людини. В учнів формується уявлення про такі поняття як «природні багатства» та «навколишнє середовище», наводяться приклади природних багатств за особливостями їх вичерпності та відновлюваності, порівнюються ступені забруднення навколишнього середовища в різних частинах Землі. Завдяки практичним роботам на місцевості, шестикласники ознайомлюються з компонентами природи, встановлюють взаємозв'язки між ними, виявляють конкретні приклади екологічних проблем свого краю, висловлюють судження про практичні заходи з усунення негативних наслідків взаємодії людини з природою та беруть безпосередню активну участь у природоохоронних заходах.

7 клас. Географія материків і океанів.

У відповідності до програми [15], на перший погляд, у сьомому класі екологічному вихованню відводиться незначна роль. Проте під час вивчення природи океанів та материків вчитель має постійно звертати увагу учнів на екологічну ситуацію, яка склалася на кожному з материків, чи в океані, та спільно з ними висловлювати пропозиції щодо поліпшення стану навколишнього середовища. Адже зараз відбуваються зміни у довкіллі на глобальному рівні. Приміром, в екваторіальних широтах швидкими темпами відбувається зведення лісів, а савани потерпають від наступу пустель. В Антарктиді та в Північному Льодовитому океані відбувається стрімке зменшення льодового покриву.

На основі знань, отриманих у шостому класі, семикласники встановлюють причинно-наслідкові зв'язки таких змін на планеті. Для кращого розуміння екологічних проблем вчитель має застосовувати інформаційні технології, використовуючи у своїй роботі фото та відеоматеріали, у яких розглядається сучасний стан довкілля на материках та

в океанах. Варто зауважити, що під час вивчення материка Євразія учням потрібно пояснити вплив екологічної ситуації країн – сусідів України на стан довкілля в нашій державі. Прикладом може слугувати стан транзитних річок або ж транскордонне перенесення повітряних мас. В той же час діти мають усвідомити, що екологічні проблеми, які виникають в нашій країні, також можуть впливати на стан довкілля всієї планети. Важливе значення для формування екологічної свідомості має розділ «Вплив людини на природу материків та океанів». Вчитель зобов'язаний докласти максимум зусиль, аби учні в переважній більшості усвідомили сучасні проблеми взаємодії суспільства і природи, називали основні типи природоохоронних територій та проводили класифікацію природних ресурсів. При цьому вони наводять приклади раціонального і нераціонального природокористування, змін природних комплексів під впливом людини, основних видів забруднення навколишнього середовища, міжнародних організацій з охорони природи, а також характеризують різні види забруднення природи, екологічні проблеми материків і океанів, можливі шляхи їх вирішення та оцінюють значення міжнародного співробітництва у вирішенні проблем взаємодії природи і суспільства.

Таким чином, закінчуючи сьомий клас, в учнів вже має бути сформована досить цілісна картина світу і, як наслідок, розуміння необхідності збереження довкілля як на локальному, так і на глобальному рівнях. Адже в наступному навчальному році їм потрібно буде не лише розуміти необхідність збереження природного середовища, а й уміти пропонувати шляхи вирішення екологічних проблем як у своїй місцевості, так і в Україні в цілому.

8 клас. Україна у світі: природа, населення.

У відповідності до програми [15], саме цей курс географії є найважливішим для становлення екологічної свідомості у підлітків, адже тут вивчаються всі природні компоненти своєї країни в цілому й рідного краю зокрема. До того ж, учні, протягом попередніх років, під час екскурсій та

навчальної практики неодноразово знайомилися зі станом географічних об'єктів та природних комплексів своєї місцевості, брали участь у природоохоронних акціях, і можуть при вивченні нового матеріалу на деяких уроках висловлювати свої судження на основі власних знань і досвіду. Це стосується таких тем як «Мінерально-сировинні ресурси», «Внутрішні води», «Ґрунти і земельні ресурси», «Рослинний покрив та тваринний світ».

Як уже зазначалося, у шостому класі учням вчитель наводить приклади нераціонального використання піщано-глинистих корисних копалин. У восьмому класі, під час вивчення мінерально-сировинних ресурсів, можна знову повернутися до цього питання і з'ясувати, як змінилася ситуація. Здебільшого, на місці їх видобутку прогресуватимуть осипно-обвальні явища, або ж процеси яро утворення. Також у більшості населених пунктів чи поблизу них можуть знаходитися покинуті кар'єри. Досить часто після припинення видобутку тут з'являються стихійні сміттєзвалища, які з кожним роком збільшуються. То ж, в учнів є змога спостерігати зміни, які відбуваються у верхній частині земної кори. Саме тут доцільно пояснити їм значення такого поняття, як «моніторинг». Встановивши негативний вплив на довкілля антропогенного чинника, восьмикласники створюють презентації, складають звіти про свої дослідження, звертаються до місцевої влади зі своїм баченням вирішення даної проблеми. Під час вивчення внутрішніх вод України необхідно використовувати місцевий матеріал, з яким учні вже знайомилися у попередні роки [8]. Саме ця тема сприяє практичній природоохоронній діяльності та участі у Всеукраїнському конкурсі «До чистих джерел». Маючи базові знання про особливості внутрішніх вод, учасники конкурсу можуть застосовувати їх на практиці за такими напрямками: відновлення та впорядкування джерел; впорядкування і догляд (очистка, залуження, заліснення) існуючих прибережних захисних смуг річок; створення прибережних захисних смуг; провадження заходів з відновлення історично сформованих природних ландшафтів у межах водоохоронних зон річок та біля їх витоків, на ділянках, важливих для

гідрологічного і гідробіологічного режимів тощо; вивчення стану окремих річок (збір інформації) та розробка і впровадження планів дій з їх оздоровлення.

Окрім того, в рамках конкурсу підлітки займаються інформаційно-просвітницькою діяльністю серед населення, висвітлюють свою діяльність у засобах масової інформації. Все це викликає в учнів почуття значимості їхньої роботи в природоохоронному напрямку та сприяє зростанню екологічної свідомості. Вивчаючи ґрунти та земельні ресурси, обов'язковим елементом екологічної освіти є ознайомлення з ґрунтами своєї місцевості, їх використанням та сучасним станом. Досліджуються ерозійні процеси, які виникають внаслідок неправильної агротехніки. Також наголошується на шкідливості випалювання сухої трави та пожнивних решток. Вагомі екологічні знання формуються у восьмикласників під час вивчення розділу «Ландшафти і фізико-географічне районування», де вони ознайомлюються з особливостями взаємодії компонентів географічної оболонки у природно-територіальних комплексах, створенням та розміщенням природоохоронних територій, а також оцінюють вплив господарської діяльності на довкілля в різних природних зонах України. Вирішальне значення для екологічної освіти учнів має розділ «Природокористування». Адже при його вивченні розглядаються основні види забруднення довкілля в Україні та вплив екологічної ситуації на життєдіяльність населення.

Також учитель мусить ознайомити своїх вихованців із законодавчими актами, що регулюють екологічну ситуацію та діяльність природно-заповідного фонду України. Одним із напрямків навчального процесу на даному етапі є проектна діяльність учнів. Під керівництвом вчителя підлітки проводять комплексні дослідження заповідних об'єктів певної території та створюють презентації на тему «Природно-заповідний фонд свого адміністративного району». Як результат, учні розрізняють категорії природно заповідного фонду України, пояснюють зміст і організацію моніторингу навколишнього середовища, роблять висновки про створення

національної екологічної мережі та вказують основні шляхи використання і охорони природних умов і природних ресурсів України. Як уже зазначалося, значна кількість тем має прив'язку до місцевого матеріалу. То ж підлітки мають змогу не лише здобувати теоретичні знання з екології, а й брати безпосередню участь у вирішенні багатьох екологічних проблем свого краю.

9 клас. Україна і світове господарство.

У відповідності до програми [15], у 9 класі учні вивчатимуть господарство України та світу. Під час вивчення розділу «Природні ресурси світу та України» дев'ятикласники мають змогу аналізувати взаємодію суспільства і природи, прогнозувати наслідки нераціонального природокористування у зв'язку з обмеженістю природних ресурсів, пояснювати проблеми і перспективи використання природних ресурсів на сучасному етапі розвитку суспільства. Вивчаючи структуру світового господарства учні аналізують екологічні проблеми, пов'язані з роботою різних типів електростанцій, характеризують негативний вплив металургії, хімічної та лісової промисловості на довкілля, питання природокористування в сільському господарстві. Тут з дев'ятикласниками потрібно провести обговорення проблем, що виникли у довкіллі внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Для учнів міських шкіл, а за можливості і для сільських, вчитель проводить екскурсії на промислові підприємства для ознайомлення із роботою очисних споруд та фільтрів, та із впровадженням у виробництво енергозберігаючих технологій. Варто зауважити, що, починаючи з дев'ятого класу, учні можуть брати участь в роботі Малої Академії наук. У відділенні наук про Землю діють секції географії та ландшафтознавства, кліматології та метеорології, гідрології, геології. Саме тут підлітки можуть застосувати свої знання, отримані, починаючи з шостого класу і розповісти про свої дослідження та природоохоронну діяльність, яку проводили під час вивчення географії.

10 клас «Географія: регіони та країни» [17]

У відповідності до програми [17], навчання спрямоване на формування в учнів знань про особливості населення й просторової організації господарської діяльності у регіонах світу та окремих країнах, умінь орієнтуватися у світових і регіональних соціально-економічних, суспільно-політичних, екологічних процесах.

Загальною метою географії в 10 класі є формування в школярів географічної картини світу на прикладі вивчення систем розселення та просторової організації економічної діяльності в окремих регіонах і країнах з урахуванням сучасних геополітичних, соціальних, економічних та екологічних аспектів. Мета реалізується через вирішення таких головних завдань:

- формування в учнів цілісної географічної картини світу та екологічного світогляд;
- розкриття ролі географії у розв'язуванні економічних, екологічних і соціальних проблем суспільства;
- створення освітнього середовища для розуміння особливостей участі регіонів і окремих країн у міжнародному поділі праці;
- розвиток у школярів геопросторового мислення та вміння логічно висловлювати свої думки щодо сучасних процесів у світі та екологічних проблем;
- обґрунтування доцільності наукового підходу до природокористування, мотивування екологічно грамотної, здорової поведінки.

11 клас. Географічний простір Землі

У відповідності до програми [17], у 11 класі спрямована програма на розвиток та засвоєння розуміння значення географічних знань для збереження навколишнього середовища.

Вивчають світосистему як результат і процес формування глобальної єдності в системі «суспільство – природа». Функціонально-компонентний склад світосистеми: демографо-екологічна, економічна, інформаційно-

технологічна, соціально-культурна, політична підсистеми. Економічні й екологічні чинники та просторові особливості природного руху населення у світі. Екологічні та соціальні проблеми густозаселених регіонів світу.

Проводять оцінку територіальної структури господарства країни за екологічними, соціальними, економічними критеріями.

Таким чином, проаналізувавши шкільну програму географії на предмет екологічної освіти, вважаю, що вона є незадовільно сформованою для розвитку екологічного виховання та освіти, особливо мало уваги приділено цій темі у програмі 10-11 класу.

Перспективи щодо посилення екологічної освіти та виховання в закладах загальної середньої освіти в Україні висвітливо в наступному розділі.

4 ПЕРСПЕКТИВИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Як зазначалось вище, для комплексного забезпечення навчального процесу в аспекті екологічної освіти в різні предмети в школі необхідно впроваджувати елементи екологічної освіти та виховання:

- трудове навчання – виготовлення штучних гніздівель та годівниць для птахів, вирощування та збір лікарських рослин;

- фізичне виховання – бесіди про шкідливі звички та користь фізичних вправ для здоров'я;

- біологія – вплив екологічних факторів на живі організми, особливості екології тварин і рослин, вплив людини на природу;

- хімія – вплив хімічних речовин на оточуюче середовище, хімічні методи боротьби з забрудненням навколишнього середовища, безвідходні технології, переробка втор сировини, задачі, які несуть екологічний зміст;

- фізика – вплив фізичних факторів на навколишнє середовище, радіація і живі організми, безвідходні технології, задачі, які несуть екологічний зміст;

- географія – заповідні території, добування корисних копалин і екологічні проблеми, які при цьому виникають, глобальні екологічні проблеми;

- математика – задачі, які несуть екологічний зміст;

- українська мова – вправи, які несуть екологічний зміст;

- іноземна мова, зарубіжна та українська література – тексти, що несуть екологічний зміст;

- образотворче мистецтво – малюнки природи, тварин, рослин, екологічні плакати.

Відповідності до теоретичних положень, зазначених вище, вимог і рішень у закладі освіти планують роботу з екологічного виховання протягом

навчального року. З практики, більшість шкіл не складають окремо план екологічного виховання. Відповідні заходи, переважно проекти з охорони довкілля, вписують у загальний план виховної роботи.

Чи не найдієвнішими для виховання екологічної культури в учнів вважають екологічні проекти на подолання проблем утилізації відходів. Звичайний девіз таких проектів — «Почни з себе».

У школі формування екологічної культури відбувається завдяки реальним систематичним і практичним заходам. Учні самостійно мають дійти висновку, що: розв'язок екологічних проблем насамперед в оволодінні екологічними знаннями, навичками природокористування, вихованні високого рівня екологічної свідомості й культури екологічними знаннями люди мають керуватися у повсякденні, вбачаючи в цьому норму поведінки.

Плануючи екологічні проекти в школі, очікують сприяти: формуванню екологічної свідомості учнів, озброєнню їх знаннями про взаємодію суспільства та природи розвитку здатності розуміти й оцінювати конкретні дії та вчинки задля збереження навколишнього середовища.

Перед учителями школи постають такі завдання:

- формувати в учнів переконання, моральні принципи, систему екологічних цінностей, що визначатимуть їхню життєву позицію і поведінку у сфері охорони навколишнього середовища;
- сприяти раціональному використанню природних джерел, бережливому ставленню до природи;
- зацікавити у глибокому пізнанні навколишнього середовища, екологічних проблем;
- мотивувати учнів до участі в розв'язанні екологічних проблем;
- формувати переконання і готовність до конкретних природоохоронних дій;
- спонукати до усвідомлення особистої відповідальності за збереження природних об'єктів;

- навчати учнів здобувати нові, багатогранні, знання шляхом взаємо навчання та самонавчання.

Також можна виокремити особливі завдання реалізації екологічних проектів у школі: створити якомога більше міжпредметних зв'язків; детально, практично і теоретично; засвоїти матеріал з різних навчальних предметів закласти міцний фундамент культурної поведінки учня в довіллі.

З огляду на мету й завдання вчителі планують подальшу діяльність в школі. Наприклад можна запланувати проведення щорічної навесні акції “Посади дерево життя”, приурочену Всеукраїнському Дню довкілля, а також спрямовану на відновлення зелених насаджень. Також впроваджувати роботи над екологічними проектами, наприклад «Сміття ускладнює життя». План такого проекту складається передовсім з необхідністю разом із учнями визначити екологічні проблеми місцевості, з'ясувати їх причини. Розглядають найперші і найпростіші заходи задля формування екологічної свідомості:

- Спостереження за дотриманням чистоти. Зазвичай під час спостереження учні виявляють, що комунальні служби щоранку прибирають вулиці та двори, але протягом дня сміття накопичується знову. Аби запобігти таким явищам, учням пропонують у межах екологічного проекту обирати чергових учнів, які б: стежили за порядком на подвір'ї школи підтримували чистоту на закріплених за ними ділянках;

- Екскурсія до пункту прийому твердих відходів. Під час екскурсії до пункту прийому твердих відходів учням: показують окремі контейнери для відходів зі скла, пластику, паперу, продуктів, ганчір'я тощо розповідають, навіщо дотримувалися правил розподілу сміття. зауважують на шкоді навколишньому середовищу через відмову сортувати й перероблювати відходи. Ігрова технологія: 10 прийомів;

- Зустріч із фахівцем комунального господарства. Під час зустрічі зі співробітником комунального господарства учні дізнаються про: обсяги

сміття, яке щодня доставляють сміттєвозами на звалище особливості роботи працівників, які прибирають вулиці, сортують відходи тощо.

Зібравши достатню інформацію про екологічні проблеми місцевості, вчитель пропонує учням створити і презентувати власні екологічні міні-проекти. Для цього учні об'єднуються у творчі групи за ролями: художники поети винахідники майстри-декоратори.

Кожна творча група отримує своє завдання:

- Художники: створити тематичні плакати, емблеми, знаки поети написати слогани, заклики, звернення;
- Винахідники розробити разом із батьками винаходи щодо вторинного використання твердих відходів;
- Майстри-декоратори оформити тематичні костюми та декорації для виступів.

Після виконання міні-проектів учитель пропонує учням об'єднатися в агітбригади. Вони мають поділитися набутим досвідом з учнями школи, зокрема:

- розмістити на стендах:
 - попереджувальні і заборонні знаки, плакати на тему екологічної культури;
 - адресу найближчого пункту прийому твердих відходів;
- провести екологічні уроки.

За підсумками реалізації екологічного проекту можна: створити фотоальбом добрих справ та презентації; виготовити буклети, книжки екологічних віршів і казок для учнів початкових класів та дітей дошкільних закладів.

Одним із заходів з екологічного виховання може виступати «Місячник екологічного виховання», який планують зазвичай у квітні-місяці. Такий час також обирають не випадково, адже 22 квітня відзначають Всесвітній день Землі, 26 квітня — День пам'яті жертв Чорнобильської трагедії. Протягом

усього місяця постійно відбуваються різноманітні всеукраїнські та регіональні екологічні акції.

План екологічного місячника: розробляє заступник директора з виховної роботи спільно з педагогом-організатором, класними керівниками та вчителями біології, екології, географії затверджує наказом директор школи (окремо від загально річного виховного плану).

При складанні плану екологічного місячника: орієнтуються на обов'язкове охоплення екологічними заходами всіх учнів школи узгоджують загальношкільні акції та суботники з відповідними заходами на рівні району (підприємствами, владними структурами, іншими школами). Також у ході проведення місячника можна планувати: звіти екологічних дружин, гуртків, секцій та клубів відповідної тематики захист екологічних проектів учнями підбиття підсумків всеукраїнських та регіональних екологічних конкурсів тощо. По проведенні місячника: видають наказ про підсумки екологічного місячника укладають фото - та відеозвіт.

Доцільно проводити різноманітні екологічні суботники, акції «Допоможи птахам», «Краса Батьківщини», свято зустрічі птахів, виставки малюнків, плакатів, декоративних виробів на тематику екологічного виховання.

Наведемо приклад проведення тренінгового заняття, розробленого вчителем Наталією Михайлівною Рагімовою (Ірпінська ЗОШ. №5, смт. Ворзель) [27].

Тренінгове заняття

Тема: «За життя без сміття»

I. Організаційна частина.

1. Знайомство. Вправа «Герб моєї душі» – якби моя душа мала герб, то що б було на ньому було зображено.

Чи легко вам було говорити про потаємні речі?

Чи дізнались ви щось нове й цікаве про своїх товаришів?

2. Оголошення теми й мети тренінгу

Тема: «За життя без сміття».

Мета: привернути увагу до актуальної екологічної проблеми сучасності – засміченості, з'ясувати як впливає погана екологія на здоров'я людини; знайти шляхи подолання проблеми.

3. Вступне слово.

Згідно з прогнозами науковців населення Землі може подвоїтись протягом наступних 50 років. Майже 12 млрд. людей повинні навчитись жити на земній кулі, довжина екватора всього 40 000 км, і не просто жити, а як добрі господарі дбати про землю – свій власний дім, оберігати її. «Усі ми пасажери одного корабля, що називається земля» – сказав Антуан де Сент-Екзюпері. Тому священний обов'язок усіх полягає у постійній турботі про благо нашого спільного дому, а отже, й про себе.

Дехто вважає, що нічого не трапиться, якщо я кину папірець, недопалок, викину пляшку з-під напою, залишу в лісі недоїдки, а насправді ми бачимо навколо жахливі сміттєзвалища. По тому, як людство ставиться до проблеми сміття можна судити наскільки суспільство цивілізоване.

4. Друзі, ви почули тему нашого тренінгу, мету і я хочу, щоб ви зараз на цих чудових квіточках ви написали свої очікування від часу проведеного разом, від почутої інформації та нашого спілкування.

5. Повторення правил роботи в групі.

Сонечко – промінчики(правила)

- приходити вчасно
- бути доброзичливим
- бути позитивним
- говорити по одному
- лаконічність
- толерантність
- гендерна рівність
- право власної думки
- право піднятої руки

- говорити по суті
- правило «стоп»

Якщо правила виконуються, то сонечко завжди посміхається.

II. Основна частина.

1. Руханка. Ураган для тих:

- має світле волосся
- пив вранці чай
- любить троянди
- вміє кататись на велосипеді
- посадив рослину
- має котика
- не викидає фантики від цукерок
- веде здоровий спосіб життя
- любить природу

Чи були серед вас ті, хто зовсім не рухався?

Ви всі добрі, гарні діти.

2. Інформативні повідомлення.

Очевидно, що підвищення якості життя пропорційно збільшенню кількості відходів, що продукує людство. Статистика каже, що звичайна сім'я викидає щоденно в середньому 5 кг сміття. Звичайне сміття оточує нас скрізь: воно під ногами, в лісі, в кущах, в річках, морях, під вікнами багатоповерхівок. В смітті граються наші діти. Воно стало атрибутом нашого життя. Екологи називають проблему засміченості екологічною катастрофою. Скоро сміття поглине нас, нашу цивілізацію.

3. Мозковий штурм.

«Що таке сміття? Чим воно загрожує здоров'ю людей»

Сміття: Загрози

Поліетилен, пластмаса, скло, будівельні відходи, залишки їжі, метали, деревина, дрібне побутове сміття, папір, непотрібні речі. Сморід – хвороби дихальних шляхів, астма, алергія, отруєння, хвороби печінки.

Виділення хімічних речовин – отруєння, хвороби печінки, нирок, очей, рак.

Забруднення водойм – неможна купатися, отруєння, хвороби шкіри, мор риби, лептоспіроз.

Типовий склад міських відходів:

- папір – 14%
- мілке сміття – 17,9%
- гума, шкіра, деревина – 8,1%
- харчові відходи – 7,5%
- метали – 8,7%
- скло – 8,21%
- інше – 1,6%

Висновок. Сміття, його величезна кількість навколо призводить не лише до засміченості, а й до хвороб людини.

4. Вправа «Перевтілення»

У мене на столі є кошик, в якому зібрані предмети, які перестали бути потрібними, тобто вони перетворились на сміття і їх збираються викинути. Пофантазуйте: якби я був..., я хотів би, щоб з мене зробили... .

Тренер. Кожен предмет у світі, не хоче стати сміттям непотрібним, а хоче довго бути корисним.

Чи легко вам було відчувати себе непотрібним?

Як ви знайшли застосування предмету: самостійно чи радились?

5. Вправа руханка «Хто швидше». Ви бачите, що одній людині важко було знайти рішення, щось зробити. Завжди краще, якщо поряд є надійне плече товариша.

А зараз, спробуйте попрацювати всією командою. Побудуйте, використовуючи всіх учасників: квадрат, трикутник, коло, овал, букви П,Л,Т, об'єднайтесь по 2, 3, 4, 5. Прошу знайти зайняте місце за столами.

Гра «Лист інопланетянам»

Екологічна проблема – засміченості дуже актуальна на сьогодні. Людство перестало бути господарем у своєму домі. Викинути сміття стає звичним перетворюється на погану звичку. Страждає від цього й наша країна. За статистикою Україна посідає перше місце в Європі за кількістю відходів на душу населення... і є лідером по кількості онкохворих та хворих на алергію і серцево-судинні захворювання. Чи не бачите ви зв'язку між цими сумними лідерствами.

Стурбований таким сумним становищем і всесвіт. Наша блакитна, планета, як і її називали раніше, почала тьмяніти, покриватись брудом та сміттям. До нас звертаються інопланетні екологічні служби, стурбовані таким становищем і просять почати масштабну компанію по ліквідації сміття. Ми, підростаюче покоління, освічене, культурне, яке дбає про своє здоров'я, своє майбутнє та про майбутнє своїх дітей напишемо інопланетянам листа із своїми пропозиціями. Що робити, щоб зменшити кількість сміття.

Пишемо листи.

1. Впровадити обов'язкову систему роздільного збору й сортування сміття (Разом сміття, по одному цінна сировина)
2. Створення заводів по переробці сміття.
3. Створення сучасних очисних систем для стічних вод на підприємствах.
4. Використання нової техніки.
5. Створення екологічно-чистих технологій переробки та знешкодження.
6. Штраф за викидання сміття.
7. Друге життя непотрібних речей.
8. Організація суботників.
9. Креативні ємності для сміття.
10. Агітаційна робота.

Руханка «В Україні світить сонце»

Тренер. Коли було приємніше? Коли світило сонце чи йшов дощ?

Вправа з пазлами. Об'єднаємось в групи ,склавши пазли-картинки.

Сіли за столи.

Тренер. Всі ті заходи, щодо зменшення кількості сміття, допомагають боротись з проблемою сміття, а значить і з проблемою збереження власного здоров'я. Прошу вас у групах створити агітаційні плакати «Чиста планета – здорова людина»

Презентація.

III. Заключна частина.

1. Очікування «Чи справдились ваші очікування»

Якщо так, то вплетіть свою квіточку в цей віночок, що символізує безкінечність, безкінечність життя на землі, позитив, здатність творити прекрасне, здатність бути господарями не дати засмітити планету, своє життя - свої думки.

2. Вправа «Мікрофон». «Що я буду робити, щоб світ навколо став чистішим...» Передаємо з рук в руки глобус.

3. Прощання. Дерево – символ життя, а ми його гілочки.

То ж за допомогою цих стрічок прикрашаємо його і побажаємо нашій планеті, своїм товаришам міцного коріння, міцного стовбуру та розлогої крони..(Діти пов'язують стрічки на гілки)

4. Руханка.

Нехай мені сьогодні пощастить

Нехай тобі сьогодні пощастить

Нехай усім завжди щастить

У природі немає ніякого сміття. Усе, що створила природа, є початком чогось нового. Але ми, люди, у процесі життєдіяльності створюємо сміття, яке не знаємо куди подіти. Стає дедалі менше і менше місць, де його можна розмістити, оскільки люди не хотіли б жити поруч з сміттєзвалищами. Чим більше місто – тим більше звалище.

В Україні під цілими горами сміття вмирає земля. На якій можна було б вирощувати хліб та сади, а підземні води забруднюються настільки, що

жителі сіл черпають зі своїх колодязів не воду, а рідину, часту не придатну для пиття. Люди сьогодні стурбовані тим, що небезпечні речовини зі сміттєзвалища можуть потрапляти до ґрунтових вод, створюючи проблеми для майбутнього. Окрім звалищ офіційних, за які відповідають певні служби, існують так звані стихійні. Неодноразово ми бачимо їх за містом і навіть у самому місті, у дворах чи лісопаркових зонах. За них часто взагалі ніхто не відповідає, і мішанина з різноманітних видів сміття розкладається (чи не розкладається) просто неба, отруюючи повітря, воду й землю. Все це змушує нас змінити наше ставлення до відходів. Так далі тривати не може. Багато людей не знають, яка частина того, що вони використовують, стає відходами. Люди повинні розумно розпоряджатися тим, що приносять в свій дім. Розумне використання ресурсів має увійти у повсякденну звичку. Це досить складно, але такий спосіб життя змусить стати нашою метою, якщо ми хочемо створити суспільство стійкого розвитку. Щоб змінити свої звички, щодо сміття, можна діяти за таким планом.

План дій

1. Сортування сміття для подальшої переробки
2. Вторинне використання паперу
3. Компостування
4. Сумки для покупок
5. Ремонт
6. Нове життя старих речей
7. Допомога своїй громаді

Аудит №1 Сміття

1. Зважуй протягом тижня пакети зі сміттям, що викидає у сміттєві баки, смітники чи спалює твоя сім'я.
2. Підсумуй результати кожного зважування і поділи загальну суму на кількість членів своєї родини. Отриманий результат є показником «виробництва сміття за тиждень». Записуй у зошит отримані результати за таким зразком:

1-й день	2-й день	3-й день	4-й день	5-й день	6-й день
7-й день					
_____ кг	_____ кг	_____ кг	_____ кг	_____ кг	_____ кг

Загальна вага відходів у родині за тиждень:кг.

Вага відходів на кожного члена родини за тиждень:кг.

3. Визнач, скільки різних відходів (пластик, папір, скло, метал, батарейки тощо) ти можеш відокремити для вторинної переробки у себе вдома, запиши їх у зошит.

Іншими прикладами можуть бути проведення екологічних конференцій, круглих столів, відкритих обговорень також тематичні заходи у вигляді сценок, театралізованих постановок: «Зелена перлина» (для збереження соснових насаджень в перед новим роком), «Дзвони Чорнобиля», «Захистимо природу», «Екологія і здоров'я», «Червона книга», «Екологічна варта» та ін. Деякі заходи інформують учнів, а деякі навпаки висміюють поведінку руйнівників природних багатств.

Тож перспективи щодо посилення екологічної освіти та виховання в закладах загальної середньої освіти в Україні мають великий потенціал, існує велика можливість для їх реалізації, але потрібні зміни, як і на законодавчому рівні, так і на місцевому (локальному) в закладах загальної середньої освіти.

Окремо слід наголосити на важливості місця і ролі у цій роботі вчителю, зокрема з географії. Тож саме від його знань, бажання та професійного вміння і залежить формування екологічної свідомості підростаючого покоління. Тільки фахово підготовлений учитель зможе навчити та виховати учня та сформувати у нього екологічний компетентнісний підхід.

ВИСНОВКИ

За результати проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

1. Екологічна освіта – це і процес, і результат формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, норм, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого і цілісного ставлення до неї і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії й правил поведінки людини в навколишньому світі. Екологічне виховання учнів вимагає застосування різноманітних засобів педагогічних технологій і компетентностей особистості, спеціальних знань щодо усвідомлення ціннісних норм та орієнтацій природного середовища у його нерозривній єдності з людиною. Саме необхідний підбір програмних результатів навчання екологічного спрямування як обов'язкових з циклу дисциплін загальної професійної та практичної підготовки, так і вибіркового компонента освітньої програми та їх логічна послідовність і дають інтегральну високоякісну можливість формування екологічної освіти та виховання у майбутніх учителів географії, а отже згодом – і у здобувачів загальної середньої освіти.

2. Аналіз історії становлення екологічної освіти та виховання у середній школі в Україні указує, що необхідність екологізації сфери виховання з'явилася дуже давно у працях видатних педагогів. Відомі діячі наголошували на великому суспільному та виховному значенні екології, бо ця наука не лише підвищувала рівень естетичної культури учня, а й сприяла розвитку логічного мислення, уяви. На жаль, не завжди концепції цих педагогів були гідно оцінені владою, й екологічне виховання, що вводилося у школи, часто дуже різнилося з думками видатних педагогів і було застосоване лише частково. Як результат – ми маємо цілі покоління людей з низьким рівнем екологічної самосвідомості.

3. Екологічна ситуація, яка склалася в світі, постійно вимагає швидкої перебудови мислення людства і кожної конкретної людини, формування екологічної свідомості і екологічної культури. У зв'язку з цим екологічна освіта і екологічне виховання стають новим пріоритетним напрямком педагогічної теорії і практики. Відповідно Національна доктрина розвитку освіти у 21-му столітті в Україні одним із ключових питань системи освіти розглядає питання екологічного виховання. У цій системі особливе місце належить школі – найважливішій ланці становлення особистості. Одним із найважливіших завдань сучасної школи є підвищення екологічної грамотності учнів, озброєння їх навичками економного, бережливого використання природних ресурсів, формування активної, гуманної позиції у ставленні до природи.

4. Аналіз програми шкільного курсу географії вказує на широкі можливості цієї навчальної дисципліни у здійсненні екологічної освіти і виховання дітей та підлітків. Як бачимо, шкільна програма з географії побудована таким чином, щоб, закінчуючи курс основної школи, у дітей та підлітків, на підставі знань про географічну оболонку, як про найбільший природно-територіальний комплекс на планеті, та завдяки практичній природоохоронній роботі, відбувалося поетапне становлення екологічної свідомості та екологічної культури, що в подальшому може стати визначальним чинником у ставленні до довкілля, а, можливо, і сприятиме вибору професії у майбутньому. Важлива роль у цій роботі відводиться вчителю географії, адже від його знань, бажання та професійного вміння і залежить формування екологічної свідомості підростаючого покоління. У системі шкільної географічної освіти формування екологічної свідомості повинно бути безперервним і цілеспрямованим процесом, який підготує екологічну грамотну особистість.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Екологічне виховання в закладі загальної середньої освіти. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2304-ekologchne-vihovannya-v-zaklad-zagalno-seredno-osvti>.
2. Еміль, або Про виховання URL : <http://www.litdefrance.ru/4/10/723/>.
3. Закон України «Про освіту» 2145-VIII від 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
4. Йоганзен В.Г. Основные принципы и формы природоохранительного просвещения / В.Г. Йоганзен // О преподавании основ охраны природы в педвузах. 1971. Вып. 1. С. 5-7.
5. Колективні творчі справи (КТС) URL: https://studopedia.com.ua/1_206209_kolektivni-tvorchii-spravi-kts.html
6. Копилець Є. Уроки географії, спрямовані на виховання екологічних ціннісних орієнтацій школярів: спроба класифікації / Є. Копилець // Географія та основи економіки в школі. 2011. №11/12. С. 35-38.
7. Корнєєв В.П. Інноваційність – важлива ознака сучасної географічної освіти / В.П. Корнєєв, Л.І. Круглик // Географія. 2009. №17. С. 2-4.
8. Корнус А.О. Оптимізація структури діючої навчальної програми шкільного курсу фізичної географії України / А.О. Корнус, Г.О. Бондаренко // Географічна наука і освіта в Україні: Зб. наук. пр. К.: Фітосоціоцентр, 2000. С. 76-77.
9. Крушніцький М.С. Формування екологічних знань та вмінь сільських школярів у процесі вивчення фізичної географії: автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (географія)» / М.С. Крушніцький. К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2010. 21 с.
10. Курняк Л.М. & Курняк О.А. (2012). Екологічне виховання студентів ВНЗ. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна", (5), 109-114. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.

11. Кузьмінський А. І. Педагогіка/ А. І. Кузьмінський, В. Л. Омелянєнко. К. Обрій, 2007. 447 с.
12. Кучер Т.В. Экологическое образование учащихся в обучении географии : пособие / Т.В. Кучер. М. : Просвещение, 1990. 127 с.
13. Максимова В. Н. Межпредметные связи в учебно-воспитательном процессе современной школы. М.: Просвещение, 1987. 160 с.
14. Матрусов И.С. Школа и охрана природы / И.С. Матрусов. М. : Знание, 1976. 64 с.
15. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Географія. 6-9 класи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/navchalni-programy.html>.
16. Навчальний курс «Я і Україна»(1-4 класи) // Початкова школа. 2001, № 8. С.20-24.
17. Навчальні програми для 10-11 класів URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalniprogrami/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.
18. Освіта в інтересах сталого розвитку в Україні. URL: <https://ecoosvita.org.ua>.
19. Основи екології. Мягченко О. П. 4.4. Екологічна освіта і виховання в Україні URL : <https://ukrtextbook.com/osnovi-ekologi%D1%97-mygchenko-o-p/osnovi-ekologi%D1%97-mygchenko-o-p-4-4-ekologichna-osvita-i-vixovannya-v-ukra%D1%97ni.html>
20. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник / Мельник Л. Г., Білявський Г. О., Боголюбов В. М., Корінцева О. І., Шевченко С. М. Суми: «Університетська книга», 2006. 654 с.
21. Програмах загальноосвітньої школи URL: <https://osvita.ua/school/program/>
22. Про концепцію екологічної освіти в Україні. Рішення Колегії Міністерства освіти та науки України № від 13/6-9 від 20.12.2001 // «Інформаційний збірник Міністерства освіти та науки України». № 7,

квітень, 2002 р. С. 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>

23. Система екологічної освіти в Україні URL: <https://geology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/VED-Tema-10.doc>.

24. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-и т. Т.1. К.: Рад. шк., 1976. 657 с.

25. Теплов Д.Л. Экологическое воспитание старшеклассников в системе дополнительного образования // Педагогика. 2003. № 10. С. 46-50.

26. Тонка Ю.В. Використання інноваційних методів навчання у формуванні екологічної свідомості учнів на уроках географії / Ю.В. Тонка // Таврійський вісник освіти. 2013. №1 (41). С. 259-264.

27. Тренінгове заняття. Ірпінська ЗОШ №5, смт. Ворзель. URL: <https://pryroda.in.ua/ecovyhovannia/2012/10/04/treninhove-zanyattya-za-zhyttya-bez-smittya/>

28. Ушинский К.Д. Человек как объект воспитания / К.Д. Ушинский. В 2-х томах. М.: Просвещение, 1982. 257 с.

29. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Ю. С. Шемшученко (голова редкол.). К.: «Укр. енцикл.», 1998. ISBN 966-7492-00-1.

30. Educational Materials. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. URL: www.unesco.org.

31. Stapp, W.B.; et al. (1969). «The Concept of Environmental Education» (PDF). The Journal of Environmental Education 1 (1): PP. 30–31.